

ПЕДАГОГІЧНА ФАСИЛІТАЦІЯ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ З АМАТОРСЬКИМИ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИМИ КОЛЕКТИВАМИ

PEDAGOGICAL FACILITATION IN THE PROCESS OF WORK WITH AMATEUR INSTRUMENTAL GROUPS

Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва до роботи з аматорськими інструментальними колективами з використанням фасилітуючого спілкування. Метою статті є короткий аналіз наукових досліджень із зазначених питань; визначення етапів діяльності аматорського інструментального колективу і відповідних функцій керівника (фасилітатора).

Основна увага зосереджується на аналізі терміна «фасилітація», психологічних і педагогічних праць закордонних і українських науковців із проблем фасилітації в освітньому процесі, виокремлено особливості соціальної та педагогічної фасилітації, визначено підходи до обґрунтування поняття «педагогічна фасилітація». Визначено, що педагогічну фасилітацію розуміють як усебічний, різноманітний особистісно орієнтований вплив на індивідуальний розвиток суб'єкта освітнього процесу за допомогою особливого стилю спілкування. В освітньому процесі фасилітація передбачає наявність у вчителя певних якостей і настанов, як-от настанова на схвалення почуттів, думок, готовність прийняти учня таким, яким він є, емпатичне розуміння. Висвітлюються стадії розвитку групи та відповідні функції фасилітатора, його вміння.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано власне бачення поняття «педагогічна фасилітація»; визначено, що під час роботи із групою фасилітатор постійно підтримує два процеси: вирішення завдання та забезпечення продуктивної діяльності й позитивної атмосфери у групі; запропоновано п'ять етапів діяльності аматорського інструментального колективу і, відповідно, п'ять функцій фасилітатора (керівник аматорського інструментального колективу), які пов'язані з початковою організацією діяльності колективу, представленням навчального завдання, керівництвом колективом під час виконання завдання та закінченням роботи і підбиттям підсумків.

Ключові слова: педагогічна фасилітація, аматорський інструментальний колектив,

етапи діяльності, функції керівника аматорського інструментального колективу.

The article is devoted to the research of the actual problem of training of future specialists of musical art for work with amateur instrumental groups using facilitative communication. The purpose of the article is a brief analysis of scientific research on the issues; determine of the stages of activity of the amateur instrumental team and the corresponding functions of the head (facilitator).

The main attention is focused on the analysis of the term "facilitation", psychological and pedagogical works of foreign and Ukrainian scholars on issues of facilitation in the educational process, features of social and pedagogical facilitation, the approaches to the substantiation of the concept "pedagogical facilitation" are determined. It is determined that pedagogical facilitation is understood as a comprehensive, diverse personal-oriented influence on the individual development of the subject of the educational process with the help of a special style of communication. In the educational process, facilitation involves the presence of certain qualities and settings of the teacher, such as the installation of the approval of feelings, thoughts, the willingness to accept the student as he is, the empathic understanding. The stages of development of the group and the corresponding functions of the facilitator, his skills are covered.

On the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature, the actual vision of the notion "pedagogical facilitation" was substantiated; it is determined that in working with the group, the facilitator constantly supports two processes: solving the problem and ensuring productive activity and a positive atmosphere in the group; the five stages of the amateur instrumental team's activity and, respectively, five functions of the facilitator (the head of the amateur instrumental team) are proposed, which are related to the initial organization of the collective activities, the presentation of the study assignment, the leadership of the team during the execution of the assignment and the completion of work and summary of the results.

Key words: pedagogical facilitation, amateur instrumental team, stages of activity, functions of head of amateur instrumental team.

УДК 378.147:78
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-1-11>

Зуб Г.В.,

викладач кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми в загальному вигляді. Однією з функцій викладача музичного мистецтва є підтримка учня в його діяльності: допомога у засвоєнні великих обсягів інформації, полегшення вирішення проблем, забезпечення підтримки в саморозвитку та самовдосконаленні, усвідомлення своїх здібностей, прагнень, спрямувань. Для визначення цієї діяльності вживається термін «фасилітатор» (*facilitator*) – той, хто сприяє, полегшує, допомагає вчитися, що підкреслює значення цієї функції викладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен фасилітації у спілкуванні (без його тер-

мінологічного визначення) досліджений у працях таких науковців, як: А. Адлер, М. Бердяєв, Е. Берн, Л. Виготський, А. Маслоу, В. Соловійов, В. Франкл, Е. Фромм, К. Ясперс. К. Роджерс увів термін «фасилітація» у психолого-педагогічну теорію і практику, раніше розвинувши його в людиноцентрованої (person-centered) психотерапії. Фасилітуюче спілкування досліджено як закордонними (Л. Куликова, О. Врублевська, О. Димова), так і українськими науковцями (О. Кондрашихіна, М. Казанжи, К. Шевченко, Н. Кошечко й ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак проблема фасилітую-

чого спілкування та його специфіки у професійній діяльності майбутніх фахівців музичного мистецтва, їхня підготовка до роботи з аматорськими інструментальними колективами – поза межами сучасних наукових розробок. Уважаємо, що підготовка майбутніх фахівців музичного мистецтва до роботи з аматорськими інструментальними колективами передбачає застосування прийомів та методів фасилітації. Отже, завдання дослідження такі:

– короткий аналіз наукових праць з означеного питання;

– визначення етапів діяльності аматорського інструментального колективу та відповідних функцій керівника (фасилітатор).

Виклад основного матеріалу. Термін «фасилітація» походить від англійського слова *facilitation* (допомога, сприяння) і має на меті організацію процесу колективного вирішення проблем у групі, яка керується фасилітатором (керівник). Уважається, що основними ситуаціями, коли виникає потреба у фасилітаторі, є ті, що пов'язані з функціонуванням групи незнайомих між собою людей: наявність у них різних позицій, поглядів на проблему; пасивність членів групи; необхідність вирішення нових, нестандартних завдань, конфліктних ситуацій між членами групи, усунення недовіри, маніпуляцій.

У психолого-педагогічну теорію і практику термін «фасилітація» увів американський психотерапевт і педагог К. Роджерс. Розрізняючи два типи навчання (примусове й особистісне, що зніціюється й оцінюється особистістю, яка навчається, і спрямоване на засвоєння змісту навчання як елементів особистісного досвіду), К. Роджерс віддавав перевагу другому типу і вважав, що за таких умов основним завданням учителя є стимулювання, або фасилітація усвідомленого навчання учня [8, с. 58]. Отже, під час особистісно зорієнтованого навчання вчитель має займати партнерську позицію, сприяти розвитку учня.

Чимало сучасних психологічних досліджень присвячено вивченню різних аспектів фасилітації. Так, у дослідженні О. Кондрашихіної зазначено, що у зв'язку з тим, що в межах гуманістичної психології поняття «впливати» означає: допомагати, полегшувати, стимулювати, актуалізувати потребу в розвитку або особистісному зростанні, – вплив може називатися «фасилітаційним». На основі аналізу праць багатьох дослідників учена визначила поняття «фасилітаційний вплив», що є основним видом впливу в гуманістичній парадигмі освіти, механізм якого заснований на діалогічному діянні та деяких особистісних характеристиках фасилітатора [3, с. 3].

Подальшого розвитку досліджений феномен набув у праці М. Казанжи, яка визначила особистісні характеристики фасилітатора й обґрунтувала

наявність у структурі такої особистості певної властивості – фасиліативності. Згідно з дослідженням М. Казанжи, феномен «фасиліативність» є специфічною властивістю особистості, що характеризується сукупністю емоційних, когнітивних, поведінкових і вольових утворень, що поєднуються в інтегральну властивість, яка виявляється у здатності допомагати іншій людині, сприяти її розвитку. У дослідженні встановлено, що особи, яким притаманна така властивість, як фасиліативність, мають високий рівень емпатії, для них характерна спрямованість на розуміння іншої людини, виражена соціально інтуїція, легкість входження в соціальні контакти, яскрава експресивність, високий загальний рівень комунікативної креативності [2, с. 35].

Низка сучасних психологічних досліджень присвячені вивченню фасилітативної компетентності вчителя. Так, К. Шевченко виявлено чинники фасилітативної компетентності вчителя, запропоновано її модель, створено комплекс діагностичних методик, що дозволяють виявити рівень розвитку структурних компонентів досліджуваного явища [9, с. 260].

Також вирізняють фасилітацію соціальну і педагогічну. Соціальну фасилітацію (інгібіція) увів американський психолог Ф. Оллпорт, який розумів її як груповий ефект, що виявляється в підвищенні активності особистості в умовах здійснення діяльності у групі порівняно зі звичайним рівнем виконання тієї ж діяльності індивідуально. Визначальними чинниками за соціальної фасилітації є: кількість присутніх людей; взаємини всередині групи; важливість стосунків з конкретними людьми; просторова дистанція між ними.

Поняття «педагогічна фасилітація» є відносно новим. Найчастіше воно використовується та досліджується в аспекті міжособистісної взаємодії в педагогічному процесі. В «Енциклопедії освіти» термін «фасилітація» розшифровується як «стиль педагогічного спілкування, який передбачає полегшення взаємодії під час спільної діяльності» [10, с. 1011]. У наукових працях досліджується особливий вид педагогічної взаємодії між учителем і учнем, що дістав назву «фасилітуюча взаємодія». У розробках учених виокремлено й особливий тип педагогічного спілкування – фасилітуюче спілкування.

Найбільш близьким до процесу врегулювання конфліктів є дослідження Н. Кошечко, яка розглядає фасилітацію як інноваційну технологію управління педагогічними конфліктами в закладах вищої освіти. На думку науковця, технологія фасилітації передбачає комплекс алгоритмів та прийомів організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками освітнього процесу, заснованого на використанні їхнього особистісного досвіду, спрямованого на створення умов для розвитку суб'єктного досвіду, становлення здатності до

творчості, самоактуалізації в навчальній та інших сферах життєдіяльності [4, с. 26].

У праці З. Курлянд досліджено процес підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, де значну увагу приділено необхідності формування образу гарного іншого. Цей образ складається з таких рис, які характерні для діяльності вчителя-фасилітатора: повага до особистості, усвідомлення її неповторності, гуманістичне і толерантне ставлення до дітей, оптимістичний погляд на можливості їхнього позитивного зростання [5, с. 123].

У дослідженні О. Микитюк визначено вміння, що характеризують діяльність учителя-фасилітатора: уважно слухати, спостерігати і запам'ятовувати як перебіг подій, так і стиль поведінки учнів; налагоджувати просту і плідну комунікацію між членами навчальної групи; аналізувати і корегувати дії учнів; діагностувати і заохочувати ефективну (корегувати неефективну) поведінку; сприяти створенню моделі ефективної поведінки; забезпечувати зворотний зв'язок між учасниками навчального процесу, не використовуючи водночас «наступальних» і «оборонних» форм спілкування; знаходити й активізувати конструктивні моделі поведінки під час внутрішньогрупової взаємодії; активізувати такі моделі в міжгруповій роботі; викликати довіру учнів, бути терплячим; бути справедливим, обирати нейтральну позицію під час оцінювання роботи [6, с. 88].

Отже, зауважимо, що питання необхідності і доцільності педагогічної фасилітації в освітньому процесі в науковців не викликає сумнівів, однак у трактуванні сутності цього феномену як педагогічного явища є розбіжності.

О. Галіцян вважає, що педагогічна фасилітація – це взаємодія між учителем і учнем, яка базується на засадах гуманізму, полісуб'єктності, толерантності, дозволяє встановити зв'язок між загальноціннісними ідеалами української, закордонної педагогічної думки і сучасним станом педагогічної науки і практики, передбачає нагальний пошук способів і засобів гуманізації навчально-виховного процесу [1]. Ученою також запропоновано структуру педагогічної фасилітації, яку вона розглядає як єдність взаємозалежних і взаємопов'язаних компонентів: індивідуально-настановного, когнітивно-діяльнісного та рефлексивно-оцінного.

Також у трактуваннях сучасних науковців наявні такі підходи до визначення поняття «педагогічна фасилітація»: вміння вчителя налагоджувати «допомагаючі стосунки» з учнем із метою фасилітації навчання (К. Роджерс, Дж. Фрейберг); здатність учителя до фасилітуючого спілкування як іманентна якість особистості (Л. Куликова, В. Суміна); тип педагогічної взаємодії, за якої головною метою діяльності вчителя є створення сприятливих умов для саморозвитку

дитини (О. Димова, С. Смирнов); особливий вид впливу вчителя на учнів, який має основне завдання – допомагати, полегшувати, стимулювати, актуалізувати потребу в розвитку, особистісному зростанні (Г. Балл, О. Кондрашихіна); процес полегшення, посилення продуктивності освіти, навчання як спільної діяльності вчителя й учня (О. Шахматова, І. Шуніна).

Отже, під педагогічною фасилітацією розуміють усебічний, різноманітний особистісно орієнтований вплив на індивідуальний розвиток суб'єкта освітнього процесу за допомогою особливого стилю спілкування.

Ми вважаємо, що педагогічна фасилітація є специфічним видом педагогічної діяльності, метою якої є допомога учню чи студенту в усвідомленні себе як самоцінності, підтримці його прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації, сприяння особистісному зростанню, розкриттю здібностей та пізнавальних можливостей. Учитель-фасилітатор на основі атмосфери безумовного прийняття учня, розуміння та довіри, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування допомагає актуалізувати ціннісне ставлення до людей, природи, національної культури.

Отже, в освітньому процесі фасилітація припускає наявність у вчителя певних якостей і настанов, як-от настанова на схвалення почуттів, думок, готовність прийняти учня таким, яким він є, емпатичне розуміння.

У загальній теорії фасилітації визначено, що на кожній зі стадій розвитку групи перед фасилітатором стоять різні цілі, отже, він має виконувати різні функції. Виокремлюють п'ять стадій розвитку групи і, відповідно, п'ять функцій фасилітатора.

Перша стадія пов'язана з формуванням групи, коли розпочинається взаємодія, виникають різні емоційні реакції, можлива невпевненість, підозрілість і страх або зайвий оптимізм. У цій ситуації функціями фасилітатора є: організація знайомства, забезпечення інформацією про мету та бажані результати наступної діяльності, надання спільних завдань; початкове керівництво.

Друга стадія пов'язана з виникненням певної конфліктної ситуації або конкуренції між членами групи. У цій ситуації функціями фасилітатора є: продовження позитивної й інформативної співпраці з кожним учасником групи; надання пояснень щодо конкуренції, яка є нормальним складником групового процесу; надання групі завдань, які б стимулювали спільну діяльність.

Третя стадія характеризується нормалізацією взаємин, коли група починає працювати ефективно, з'являється взаємодовіра та взаємоповага, конкуренція та боротьба за лідерство закінчуються. У цій ситуації функціями фасилітатора є перекладання відповідальності за результати діяльності у групі на команду та стеження за тим,

щоб усі брали участь в обговоренні важливих питань і вирішенні проблем.

Четверта стадія характеризується оптимальною діяльністю, коли група застосовує ефективні засоби організації спільної командної діяльності й вирішує складні проблеми. У цій ситуації функціями фасилітатора стають: забезпечення групи необхідною своєчасною інформацією, сприяння взаємодопомозі, залучення нових членів, за необхідності.

П'ята стадія пов'язана із завершенням існування групи, яка настає внаслідок вирішення завдань, для розв'язання яких група створювалася, або внаслідок втрати лідера. У цій ситуації функціями фасилітатора стають: організація підбиття підсумків та результатів спільної діяльності або ініціація створення нової групи.

Можна зробити висновок, що під час роботи із групою фасилітатор постійно підтримує два процеси:

- вирішення завдання;
- забезпечення продуктивної діяльності й позитивної атмосфери у групі.

Реалізація кожного із цих процесів забезпечується специфічними засобами.

Отже, фасилітатор – це людина, яка забезпечує успішну групову комунікацію, його основними вміннями є:

- уміння слухати, спостерігати і запам'ятовувати зміст та стиль поведінки учасників групи;
- уміння аналізувати та синтезувати;
- уміння діагностувати та заохочувати;
- уміння забезпечувати зворотний зв'язок між учасниками групи;
- уміння відстежувати й оптимізувати індивідуальні засоби поведінки в середині групи;
- уміння викликати довіру до себе;
- уміння заохочувати зусилля членів групи і схвалювати їх;
- уміння бути терплячим [7, с. 442–443].

Що стосується підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва до роботи з аматорськими інструментальними колективами, то, на нашу думку, вона передбачає ознайомлення із прийомами та методами фасилітації, оволодіння ними. Уважимо необхідним оволодіння прийомами фасилітації майбутнім керівником аматорського інструментального колективу, пропонуємо визначені нами етапи діяльності аматорського інструментального колективу та відповідні функції його керівника (фасилітатор). Зрозуміло, що фасилітуюче спілкування під час репетицій керівника з інструментальним колективом передбачає збільшення частки вербального спілкування, що не завжди можливо через обмежений час. Однак на етапі знайомства, урегулювання конфліктних ситуацій тощо воно необхідне.

Початкова організація діяльності колективу, на нашу думку, передбачає: представлення керівника

та членів колективу, з'ясування наявності вмінь грати в оркестрі / ансамблі; перевірку забезпечення всіх учасників колективу нотним матеріалом, інструментами; ознайомлення із планом роботи (повідомлення членів колективу про майбутній план діяльності, репертуар, дати концертів і виступів; визначення частоти репетицій, додаткових дат репетицій, проміжних і остаточних результатів; визначення разом із членами колективу провідних ансамблів та солістів оркестру / ансамблю); сприяння створенню атмосфери зацікавленості у членів колективу (прослуховування репертуару оркестру / ансамблю в аудіозаписі; обговорення інтерпретаційної версії виконуваних творів; сприяння професійному зростанню кожного члена колективу, професійній співпраці; визначення професійних недоліків та шляхів їх удосконалення); забезпечення комфортного навчального простору, репетиційної атмосфери.

Представлення навчального завдання передбачає: упевненість керівника-фасилітатора в розумінні членами колективу навчального завдання (пояснення та перефразування завдання в разі його нерозуміння; прохання коротко висловити свою думку щодо шляхів його вирішення; проведення короткого узагальнення думок або інформації; переконання в тому, що члени колективу погоджуються з узагальненням інформації або думок; надання можливості ставити запитання, уточнювати незрозумілі факти; чітке розуміння завдання репетиції всіма членами колективу; проведення інструктажу щодо завдань кожній групі оркестру / ансамблю); застосування техніки короткого інструктування з метою орієнтації на спільну діяльність; формулювання кінцевої мети діяльності (прослуховування творів, вербальні пояснення керівника, обговорення прослуханого; визначення технічно й емоційно складних епізодів та шляхів їх подолання).

Керівництво колективом під час виконання навчального завдання передбачає: обговорення актуального виконання твору (показ керівника; гра за оркестровими партіями; критичне осмислення спільного звучання); заохочення до активної участі у виконавстві (почергове опитування учасників щодо дискусійного фрагмента; зіставлення й обговорення думок; контроль над висловленнями лідерів колективу; повага й обговорення думок усіх); підведення до правильного формулювання результатів обговорення за кожним навчальним завданням; виявлення та корегування динаміки вирішення проблем під час виконання дискусійних фрагментів.

Закінчення роботи та підбиття підсумків: повідомлення колективу про те, що час репетиції закінчується; визначення головних результатів відповідної стадії роботи над музичним твором; ознайомлення з наступним завданням;

визначення групи оркестру / ансамблю, де виконання є найбільш вразливим і недосконалим; складення переліку завдань за кожною групою інструментів; опитання щодо пропозицій із наступного навчального завдання; узагальнення думок щодо погоджених моментів і тих, стосовно яких учасники розходяться в поглядах; подяка за спільну роботу.

Висновки. Отже, теоретично визначено етапи діяльності аматорського інструментального колективу та відповідні функції його керівника (фасилітатор), що має бути експериментально перевірено для побудови партнерських взаємин між усіма учасниками колективу, задіяними у процесі виконання музичних творів, спрямовані на формування простору довіри і порозуміння.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галицан О. Сутність і структура педагогічної фасилітації вчителя. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/9/statti/galican.htm.
2. Казанжи М. Психологічні особливості осіб з різним типом фасилітативності : дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01, Одеса. 2007. 190 с.
3. Кондрашихіна О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів : автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Київ, 2004. 20 с.
4. Кошечко Н. Фасилітація як інноваційна технологія управління педагогічними конфліктами у закладах вищої освіти. *Вісник КНУ імені Т.Г. Шевченко*. Педагогіка. 2018. № 2 (8). С. 24–29.
5. Курлянд З. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності : навчальний посібник. Одеса : ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 1995. 160 с.
6. Микитюк О.М. Формування фасилітативного середовища у процесі проведення тренінгів «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» в освітньому просторі інституту післядипломної педагогічної освіти. *Здорова школа: аспекти моніторингу* : навчальний посібник для слухачів системи післядипломної педагогічної освіти. Львів : Кольорове небо, 2013. 122 с.
7. Омельченко О., Шулик Т. Педагогічна фасилітація в освітньому процесі сучасних закладів середньої освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2018. № 1 (87). С. 4–12.
8. Роджерс К. Несколько важных открытий. *Вестник Московского университета*. 1990. № 2. С. 58–65.
9. Шевченко К. Педагогічна фасилітація в контексті професійної компетентності вчителя. *Психологічні науки*. 2014. Вип. 2.13 (109). С. 258–263.
10. Енциклопедія освіти. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. 1040 с.